שיחות הרב צבי יהודה זצ"ל ל ראש השנה

1. שופר – גזירה

"מצות היום בשופר"[2], כמו שכתוב "יום תרועה יהיה לכם"[3]. הרמב"ם מגדיר מצווה זו בהלכות שופר כגזירת הכתוב[4]. אשרינו שיש לנו גזירות כאלה, מצוות כאלה. וכן לנו, לבית אהרון, יש מצווה לברך את עם־ישראל באהבה[5], ואחריה אנו אומרים: "ריבונו של עולם, עשינו מה שגזרת עלינו..."[6]. מה טוב חלקנו בגזירות הנעימות הללו[7].

"רחמנא אמר תקעו"[8], למעלה מן הטעמים. מה שאמר רחמנא מונח בעצם המציאות. זוכים בעצם עשיית המצווה, אף־על־פי שאין טעמה מובן.

2. התעוררות לתשובה

ישנן עוד הרבה מצוות חוקתיות מעל השכל. "חוקה חקקתי"[9]. אבל פה לא מסתפק הרמב"ם לומר שזו גזירה, אלא מוסיף טעם. "טוב טעם ודעת למדני"[10]. רמז יש בה: להתעורר בתשובה[11], לחזור לאמיתיות האדם של תורה ושל ישראל. להיפגש עם נשמתנו ואמיתיותנו. לחזור לטבעיותנו – לעומת שטף החיצוניות שמשכיח את עצמנו.

3. חזרה לטבעיות[12]

השופר הוא מכשיר להפצת הקול. יסודו של האדם הוא הדיבור[13] והשמיעה[14], ועל גבי זה הוא יצר מכשירים [מלאכותיים] להפצת הקול, כבר מראשית הציביליזציה: כינור ועוגב[15]. המכשיר הטבעי ביותר הוא השופר[16]. בראש־השנה אנו חוזרים למקוריות היסודית שלנו, לטבעיות שלנו.

זאת ההגדרה הראשונה של השופר: זעזוע פנימי, מתוך פגישה עם המלך המשפט.

4. "המלך המשפט"[17]

לכאורה הביטוי "המלך המשפט" אינו לפי כללי הדקדוק. אבל המובן הוא שהוא יתברך עצם המשפט. זאת הגדרה לעילא לעילא שאי־אפשר לבטאה כל יום, ורק רגעים אחדים בשנה אנו מתרוממים אליה[18].

5. תרועת מלחמה

מצד שני, השופר הוא ביטוי למצב מלחמה[19]; תרועת מלחמה של מלחמת החיים נגד היצר, נגד האויב הפנימי. תרועת מלחמה של המאבקים הפנימיים האלה – שיש להכיר אותם[20].

ותרועת מלחמה זו נפגשת גם עם ההתעוררות המוסרית מתרדמה, שהוזכרה ברמב"ם[21], עד שיתקיים בה "ונושעתם מאויביכם"[22].

6. שמיעה

ההתעוררות מופיעה מתוך שמיעת קול השופר, וזה שייך לבירור ההלכתי אם המצווה היא לשמוע קול שופר או לתקוע[23], ואנו מברכים "לשמוע"[24], כשהתקיעה אינה אלא הכשר לשמיעה.

האדם הנמצא במצב של שמיעה הוא פסיבי, מקבל. כנגד התקיעה האקטיבית, יש להיות פסיבי כדי שקולות הקודש ייכנסו לאזניים. שמיעה זו היא שמיעה פנימית של קבלת הדבר: "עקב אשר שמע אברהם בקולי"[25]. אנו מתעלים לשמוע את דבר ד', אנו פונים כנגד השמים, כדי לקבל עול מלכות שמים. "תרועת מלך בו"[26]. "הריעו לפני המלך ד'"[27], לפני מלך עולם. בתחילת השנה אנו מקבלים עול מלכות שמים לכל השנה[28].

אנו משופעים ברוב מצוות. יש מצוות במעשה, ויש מצוות במחשבה. גם המחשבה, כוח השכל, הוא מעשה, כגון בקדשים[29]. על־ידי חדירת קול השופר בנו בשמיעה, אנו מקיימים מצווה בפסיביות.

המצב בו אדם מוכן לשמוע ולקבל, הוא הכנה לקרבת אלוהים, לדרגה עליונה של "ישראל שעמדו על הר סיני"[30] ושמעו את הקולות, לדרגה של "מפי השמועה" למדו[31].

המיוחד באדם הוא הדיבור ומתוך כך השמיעה, כדברי התרגום על הפסוק "ויהי האדם לנפש חיה"[32] – "לרוח ממללא". לכן חרש, שחסר לו יסוד השמיעה, התפיסה והקליטה, פטור מן המצוות[33], וכן אם "חרשו, נותן לו דמי כולו"[34]. על־ידי שמיעת שופר, אנו מתעוררים לשוב למקורנו. וכן כשהתינוק מתחיל לדבר, מלמדים אותו פסוקים פסוקים[35], ובהתחדשות של ראש־השנה, אנו נפגשים עם פסוקי מלכויות, זכרונות ושופרות.

ומיסוד הנשמתיות של עם־ישראל נמשך חיבוב המצוות. הגזירה הזאת כל־כך נעימה, נחמדה ומחיה, שאי־אפשר להיפרד ממנה.

7. פעילות ונפעלות[36]

במדרגות העולם־הזה, האיש המכובד והחשוב הוא האיש הפעיל, לעומת האדם הנפעל, שנדחף על־ידי אחרים, במקום להיות כובש את יצרו. אולם יש להבחין ממה אדם נפעל, מה הן הסיבות שמפעילות אותו. אם אדם נפעל על־ידי יצר הרע, על־ידי גויים או עניינים חומריים שבעולם־הזה, זהו מצב גרוע. אבל יש מצב בו אדם נפעל עולה לדרגה יותר עליונה מאשר הפעיל, כשהוא נפעל על־ידי ריבונו־של־עולם, על־ידי "אשר בחר בנו מכל העמים"[37], על־ידי "אשר קדשנו במצוותיו", על־ידי "אתה יצרת"[38] ו"אתה חקקת"[39].

במצב של "ותשאני רוח"[40], הרוח נושאת אותו, רוח אלוהים דוחפתו. נפעלות עליונה יותר מפעילות. בשופר אנו נפעלים מדבר ד' מן השמים, ואנו מנסים להחדירו בתוכנו.

פעילות האדם לקיים מצווה, זו פעילות אנושית, ולעומתה, בקיום מצווה על־ידי נפעלות, יש נפעלות אלוהית. מדרגה זו של עבודת האדם בפסיביות, בנסתר, היא קודש קודשים, לעומת חשיבות האדם הפעיל.

8. יצחק – נפעל

ובזה ההבחנה בין שלושת האבות. אנו פוגשים באברהם אבינו ענקיות של רב־פעלים. וכן ביעקב. אבל אצל יצחק אבינו, ה"אדמו"ר האמצעי" של כלל ישראל, אין פעילות כלל. אף־על־פי שיש עליו שתי פרשיות, 'חיי שרה' ו'תולדות', אין אנו מוצאים אלא נפעלות. הוא רק חפר "את בארת המים אשר חפרו בימי אברהם אביו... ויקרא להן שמות כשמת אשר קרא להן אביו"[41]. יצחק הוא צדיק נסתר המתעלה בכוח צידקת אביו. השידוכין שלו הן על־ידי המשרת הנאמן, והברכות מועברות מעשיו ליעקב בלי פעילות מצידו של יצחק. ושיא הנפעלות: עקידת־יצחק, שהיא השורש של מסירות־הנפש של כלל ישראל[42]. שורש השופרות הוא איל יצחק בעקידה[43].

9. שופרו של יובל[44]

בגמרא מובא שסדר הקולות של ראש־השנה נלמד משופרו של יובל[45]. זאת תרועה של חרות עליונה, תרועה של התחדשות האומה בארץ, של התחדשות הסדר החברתי וחרות העבדים[46]. תקיעה זו היא כלל־ישראלית ציבורית, על־ידי בית־הדין הגדול[47], לעומת התקיעה הפרטית של ראש־השנה. התקיעה של יובל אינה תקיעה של התעוררות, ולא של קבלת עול מלכות שמים, ולא של מלחמה, אלא תקיעה של חרות כלל־ישראלית, וממנה נובעות התקיעות הפרטיות שלנו בראש־השנה.

10. תוקעים וחוזרים ותוקעים

שואלים חז"ל בגמרא: למה תוקעים וחוזרים ותוקעים. והתשובה: כדי לערבב את השטן[56]. מה פירוש עירבוב השטן? מסביר רש"י שכשהוא שומע שמחבבים את המצוות, מסתתמות טענותיו[57]. קשה לנו להיפרד מן המצווה. התמלאנו מקול אלוהים זה שהוא כל־כך נחמד, עד שאיננו יכולים להיפרד ממנו. בשייכות הזו למצוות, ב"אהבתי מצותיך"[58], אנו מנצחים את המקטרגים השמיימיים, את מלאך המוות.

11. יצחק – מידת הדין[86]

יש לשים לב שבעל המאמר "תוקעים ומריעין כדי לערבב את השטן" הוא רבי יצחק[87]. אין זה מקרה.

יצחק – מידת הדין, כמו שכתוב "פחד יצחק"[88]. מידת הדין, זו המדרגה הגבוהה של הנהגת העולם. "בתחלה עלה במחשבה לבראותו במדת הדין" ואחר־כך "ראה שאין העולם מתקיים, והקדים מדת רחמים ושתפה למדת הדין"[89]. מידת הדין זו ההווה אמינא של ריבונו־של־עולם, זו פגישה עם שורש המציאות של על העולמים, לפני ירידתם והתגשמותם בפועל, לפני מידת הרחמים שהיא הצטמצמות של מידת הדין[90]. על־ידי זה אפשר להבין את דברי חז"ל בגמרא שבת[91]. הקדוש־ברוך־הוא אומר לאברהם וליעקב "בניך חטאו לי", והם עונים: "ימחו על קדושת שמך". ויצחק הוא שמליץ טוב על ישראל, על־אף חטאם, ומצילם. לכאורה זה אינו מובן, כי אדרבה, אברהם עניינו חסד[92], ויצחק דין, ופה זה להיפך. אלא שיש להבין שהערך האלוהי המיוחד של עם־ישראל הוא מתוך בחירה אלוהית, גזירה אלוהית, יצירה אלוהית. "עם זו יצרתי לי"[93]. ישראל קדמו לתורה[94], ישראל הם תורה בעצם ממשות החיוניות האלוהית שלהם[95], ונשמת ישראל זו היא המתגלה בתורה ומצוותיה.

על־ידי יצחק אבינו, מופיע הצד של מידת הדין, הבירור האמיתי והמוחלט של ערך עם־ישראל, שהוא קבוע ונצחי, אפילו כשחוטאים. "חטא ישראל – אף־על־פי שחטא, ישראל הוא"[96]. "בין כך ובין כך קרויים בנים"[97], קרויים "בני בכרי ישראל"[98]. יצחק אבינו בכוח הנפעלות הנסתרת שלו בדבר ד'[99].

בתקופת הימים הנוראים מתגלה המידה העליונה הזו של הדין. דווקא מתוך מידת הדין, מופיעה מידת הרחמים העליונה, ותוקעין בשופר של איל, זכר לעקדת יצחק.

12. מסירות-נפש – פנימיותם של ישראל

אומר יצחק אבינו לריבונו־של־עולם: הרי מסרתי נפשי לפניך[100]. זה חוזר למה שאמרנו לפני כן, שמעקדת יצחק נודע הכוח של מסירות־הנפש של כלל ישראל[101]. מסירות־נפש זו, מגלה את מהות נפשם של ישראל, הקבועה והקיימת; את ההווה אמינא של ריבונו־של־עולם, את מציאותם המוחלטת של כלל ישראל. והשטן, בשומעו את קולות השופר בקרן של איל עקדה, מתבלבל.